

ВІДЗИВ
офіційного опонента на дисертацію
Ярослава Васильовича Стеціва
«Старшини-артилеристи українських армій періоду Української революції
(1917 – 1921): просопографічний портрет»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

В умовах війни Росії проти України важливим і актуальним є повернення імен українських військових періоду Української революції, що дозволить у майбутньому сформувати загальний мартиролог борців за нашу незалежність. Солідаризуємось із дисертантом, що «в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України та необхідності присвоєння почесних найменувань новоутвореним частинам, виникає нагальна потреба наукового пошуку і всебічного вивчення біографій старшин – артилеристів армій УНР та ЗУНР» (с. 17). У цьому контексті дисертація «Старшини-артилеристи українських армій періоду Української революції (1917–1921): просопографічний портрет» викликає значний науковий інтерес, видається актуальною як з теоретичного, так і з практичного боку. Результати дослідження будуть корисними для глибшого розуміння історії Української революції 1917–1921 рр., і безперечно, стануть внеском у розвиток історіографії цієї теми.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Дисертація авторства Ярослава Стеціва характеризується добре продуманою логічною структурою, що дозволило розкрити цілісний портрет командира–артилериста періоду Української революції. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків, поданих окремою книгою. Є у роботі анотації українською та англійською мовами, перелік умовних скорочень і позначень. Назви розділів і підрозділів стисло і чітко відображають постановку

конкретних наукових проблем, які здобувач визначив у дослідницьких завданнях.

У вступі чітко та фахово обґрунтовано всі необхідні складники: пояснено вибір теми дисертації, визначено об'єкт, предмет дослідження, з'ясовано його мету, завдання, хронологічні межі, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, прослідковано зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, висвітлено особистий внесок здобувача та апробацію результатів його наукового пошуку, а також описано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»*, Ярослав Васильович, провівши значну пошукову й аналітичну роботу, синтезував і узагальнив великий масив інформації. У дисертації схарактеризовано здобутки українських істориків, як емігрантських так і сучасних, котрі виявляли найбільше зацікавлення поставленою проблемою, а також проаналізовано доробки зарубіжних вчених. Автор відносить до історіографії праці діячів української військової еміграції, однак, нам видається, що було б доречніше цей масив об'єднати із джерельною базою (мемуарами), позаяк, як пише сам Ярослав Стеців, ці праці «базуються здебільшого на пережитому досвіді безпосередніх учасників і очевидців подій Української революції 1917–1921 рр.» (с. 23), до того ж «більшість авторів були не просто безпосередніми учасниками подій визвольної боротьби українського народу, але й обіймали високі командні посади та ухвалювали важливі військові рішення» (с. 24).

Особливу вагомість для дисертаційного дослідження має використана автором джерельна база, опубліковані та неопубліковані джерельні матеріали. Провівши велику евристичну роботу, Ярослав Васильович скрупульозно вивчив неопубліковані джерельні комплекси, виявлені ним в українських центральних, обласних архівах, у низці архівних підрозділів ГДА СБУ, ГДА СЗРУ, а також зарубіжних архівах, як то Центральному військовому архіві у Варшаві та Національному архіві в Празі. Доповнили цей джерельний сегмент

документи фондів Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника та Національної бібліотеки у Варшаві.

Відзначимо ґрунтовний пошук і опрацювання здобувачем мемуарних робіт українських військових та політичних діячів періоду Української революції, а також матеріалів тогочасної періодики та офіційних урядових видань. Загалом, вважаємо, що історіографічна та джерельна база дисертаційної роботи є достатньо репрезентативною, засвідчує достовірність отриманих результатів дослідження та його наукової новизни.

Для розробки концепції, положень та висновків дисертації автор використав комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, охарактеризованих у *третьому параграфі першого розділу* роботи. Виділимо серед них принципи історизму, системності, критичного аналізу, а також методи просопографії, узагальнення, аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний метод та ін. Думаємо, що добре було б доповнити цей підрозділ характеристикою понятійно-категоріального апарату.

У другому розділі роботи «*Старшини-артилеристи в складі російської та австро-угорської армій під час Першої світової війни і після падіння імперій*» здобувач акцентує увагу на бойовій діяльності офіцерів-українців, аналізує участь українських генералів-артилеристів у плануванні та проведенні оперативних і стратегічних операцій. Як позитив роботи, відзначимо узагальнення автором у таблицях інформації щодо посад українських офіцерів артилерії в російській армії (*Таблиця 2. 1. С. 53-54*), їх нагородження (*Таблиця 2.2. С. 56*), числа військових звань (*Таблиця 2. 3. С. 59*).

Аналізуючи роль українських старшин-артилеристів в складі австро-угорської армії (2. 2.), автор долучає цікаві деталі їх біографій, бойових заслуг, однак з низки обґрунтованих причин вони склали найменш чисельну етнічну групу у цьому роді військ. Прослідкувавши час отримання офіцерських звань українськими офіцерами-артилеристами, дослідник констатує, що 43 із 100 отримали їх під час Першої світової війни (*Таблиця 2. 4. С. 65*).

На основі різноманітного фактологічного матеріалу, Ярослав Васильович приходить до висновку, що під час Першої світової війни артилерія закріпила за собою статус провідного роду військ. Додамо, що і зараз артилеристів називають «богами війни».

Позитивом вважаємо з'ясування автором впливів на суспільно-політичні погляди офіцерського корпусу, як то ворожа пропаганда, суперечливі політичні рішення української влади, що в свою чергу посилювало протестні виступи солдат (с. 72). Здобувач на основі прикладів приходить до обґрунтованої думки про лідерство офіцерів-гармашів у процесах українізації артилерії російської та австрійської армій, а також простежує формування перших українських гарматних дивізіонів і батарей.

Науковою новизною виділяється *третій розділ* дисертації, присвячений ролі та місцю старшин-артилеристів у складі українських армій у період Української революції. Автор слушно зауважує, що офіцерський корпус відігравав провідну роль у формуванні збройних сил на початковому етапі революції. У цей же час з ініціативи старшин формувалися добровольчі гарматні підрозділи, серед ініціаторів яких дисертант називає Олексу Алмазова, Костя Смовського, Романа Дашкевича. Погоджуємось з думкою, що ухвалення важливих рішень лідерів і УНР і ЗУНР щодо будівництва війська, відбувалось в умовах серйозних воєнних викликів, агресії сусідів.

Зі сторінок дисертації довідуємось про особливості військово-організаційної діяльності у період УЦР, Гетьманату Скоропадського, коли упродовж літа 1918 р. розгорнулася масштабна організаційна робота над створенням регулярної армії, зокрема артилерії. Автор виокремлює умови розвитку артилерійських частин у час Директорії УНР, як то формування підрозділів навколо єдиної регулярної військової формації – Окремого загону УСС (с. 106). Використовуючи біографічний метод, здобувач робить аргументований висновок, що недовіра керівництва Директорії до «старих кадрів» завадила призначенню на керівні посади в артилерію Дієвої армії багатьох генералів (с. 108-109).

Дослідник характеризує, посилаючись на документи, розбудову артилерії у Галицькій армії, аналізує її особистісний склад (с. 111-116).

«Службово-бойова діяльність старшин-артилеристів на фронтах Української революції» висвітлена у третьому підрозділі третього розділу дисертації. Здобувач наводить цікаві факти, які застосовували артилеристи для підвищення мобільності артилерії, приміром: розміщували гармати на залізничних платформах і використовувати їх в якості імпровізованих панцерників. Позитивно, що описуючи бойові дії, дослідник залучає до наукового обігу багато прізвищ відомих і маловідомих командирів-артилеристів.

Особливо цікавим є реконструйований автором матеріал про норми фінансового утримання в українській армії, організацію побуту військових, їх матеріальне забезпечення, зразки одностроїв, а також проблеми з їх придбанням (3. 4). Дослідник зумів простежити медичне забезпечення та харчування військових українських армій у різні періоди, наголошуючи, що військові постійно відчували недофінансування.

Важливим елементом забезпечення українських старшин-гармашів було артилерійське озброєння та особиста зброя офіцерів, чому присвячено окремий підрозділ. Аналізуючи озброєння українських військових, дисертант підсумовує, що австрійські гармати були застарілими та суттєво поступалися російському артилерійському озброєнню. Утім, завдяки співпраці між двома українськими урядами поступово вдалося забезпечити галицьку артилерію гарматним озброєнням і боеприпасами російського виробництва.

Інформаційно-насичений дослідницький матеріал міститься у четвертому розділі дисертації «Порівняльний аналіз та просопографічний портрет старшин-артилеристів українських армій періоду Української революції 1917–1921 рр.». Схвально, що текст розділу кореспондується з численними додатками, у яких узагальнена об'ємна інформація. У полі зору аналізу здобувача бачимо походження, місце народження, конфесійну приналежність,

освіту старшин. Вартісною є інформація про їхню подальшу долю, однак в окремих моментах вона є неповною.

Висновки дисертації (с. 219-234) є чіткими, добре аргументованими, оригінальними, цілком відповідають поставленим завданням, засвідчують високий науково-теоретичний рівень здійсненого дослідження зі спеціальності 032 – Історія та археологія. Число позицій у Списку використаних джерел складає 387 найменувань. Зауважимо що вони оформлені згідно існуючих сьогодні вимог. Вдало підібрані і систематизовані автором *Додатки*, оформлені окремою книжкою.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Ярославу Стеціву вдалося розробити проблеми і сформулювати висновки, які раніше не були предметом спеціального наукового дослідження. Новаціями дисертації є концептуальне бачення військового лідерства та становлення старшин-артилеристів армій УНР і ЗУНР, як цілісного явища. Досягненням здобувача вважаємо характеристику військово-організаційної, службово-бойової діяльності старшин-артилеристів армій УНР/УД та ГА, їх матеріального і технічного забезпечення, а також створення просопографічного портрету старшинського складу артилерії українських армій періоду Української революції через залучення до наукового обігу значного масиву неопублікованих архівних джерел, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, Галузевому державному архіві Служби безпеки України в Києві, Полтаві, Тернополі, Сумах, Львові, Центральному військовому архіві у Варшаві, Центральному державному історичному архіві України у Львові.

4. Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Матеріал дисертаційної роботи, її концептуальні висновки можна використати у ході розробок навчальних програм, лекційних курсів, навчально-методичних посібників, підручників з історії України, військової історії для курсантів та студентів, а також у підготовці узагальнюючих праць, монографій із військової історії України початку XX ст.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Дисертаційне дослідження пройшло необхідну апробацію: його ключові положення та висновки були представлені на 6-х міжнародних та 4-х всеукраїнських конференціях (с. 21-22), відображені у 17-ти наукових публікаціях різного характеру (с. 10-12).

6. Відповідність дисертації встановлених вимогам.

Дослідження характеризується добре продуманою логічною структурою, що дозволило розкрити обрану тему, розв'язати поставлену наукову проблему. Зміст та структура дисертаційної роботи відповідають означеним меті та завданням. Праця складається із анотацій (українською і англійською мовами), списку публікацій здобувача за темою дисертації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, основної частини (чотирьох розділів, чотирнадцяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (387 позицій), а також окремої книги додатків (26 найменувань, 334 с.) Основний текст дисертації становить 234 с. Загальний обсяг дисертаційної роботи 604 с.

Відсутність порушення академічної доброчесності.

Випадків порушення принципів академічної доброчесності у дисертації та наукових працях, які репрезентують результати дослідження Я. В. Стеціва не виявлено. Висновки попередників враховано і відповідно зроблено відсилки до їхніх текстів. Навмисних спотворень не виявлено.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Віддаючи належне великій роботі, проведеній Я. В. Стецівим над підготовкою дисертаційного дослідження, наголосимо на певних побажаннях:

1) думаємо, що нижню хронологічну межу дослідження потрібно було співвіднести з подіями Першої світової війни, а не з початком Української революції, адже у другому розділі роботи автор цілком доречно аналізує

службу українських старшин-артилеристів у складі російської та австро-угорської армій у роки Великої війни;

2) на наш погляд, було б доцільним розширити підрозділ 1.3. (*Методологія дослідження*), доповнивши його характеристикою понятійно-категоріального апарату, зокрема подати авторські тлумачення основних термінів;

3) дискусійним є віднесення публікацій «української військової еміграції (*наукові дослідження періоду еміграції*)», які базуються здебільшого на пережитому досвіді безпосередніх учасників і очевидців подій Української революції 1917–1921 рр.» (с. 23) до історіографії, вважаємо, що доречніше їх розглядати у джерельній базі. Поза увагою автора залишилися окремі праці українських дослідників, безпосередньо пов'язані з обраною ним проблемою, як то праці Андрія Руккаса¹, дисертаційні роботи Т. Плазової², Я. Файзуліна³ та ін.;

4) торкаючись більшовицьких репресій проти військових, варто було б звернутися до науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», виданих у різних областях України⁴, серед яких, зокрема є інформація про долю Михайла Руссіяна⁵, неодноразово згаданого у дисертації;

5) визнаючи загалом грамотне оформлення позицій у Списку використаних джерел, все ж зауважимо на окремих помилках: Центральний державний архів громадських об'єднань України із червня 2022 р. називається Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ) (с. 16, 242); у Списку повторюються позиції 71 і 139 (Авраменко Н.), позиції 127 і 130 (Смовський К.); з неточностями оформлено позицію 116; окремі

¹ Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність та уніформа). Київ: Видавець Олег Філюк, 2015.

² Плазова Т. І. Український Партизансько-Повстанський штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів: Національний ун-т «Львівська політехніка», 2005. 20 с.

³ Файзулін Я. М. Другий Зимовий похід в контексті української національно-визвольної боротьби 1917–1921 років: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2008. 16 с.

⁴ Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» URL: <https://www.reabit.org.ua/>

⁵ Реабілітовані історією. Тернопільська область. Книга третя / Упор. Бажан О. Г., Гуцал П. З., Кіт Л. М. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. С. 250.

посилання на Додатки не включені до Списку використаних джерел; робота не позбавлена описок і повторів (с. 60 і 71).

6) віддаючи належне об'ємному матеріалу, зібраному здобувачем у Додатках, зауважимо, що вони перевищують основний текст дисертації, складаючи 334 сторінки, тому їх можна було б видати окремо і посилатись як на працю автора, або скоротити. Подекуди інформація у додатках потребувала б посилань на новішу літературу, що дозволило б розширити відомості про міжвоєнний період у житті Костянтина Смовського (с. 306), Костянтина Липовецького (с. 370), Михайла Руссіяна (с. 399), Володимира Цівчинського (с. 419) та ін.;

7) Текст дисертації дещо перевантажений фактологічною інформацією, кількісними характеристиками і, на нашу думку, подекуди потребував би більшої аналітики (с. 50-53; 57-59; 68-69).

Зазначені побажання і зауваження мають переважно рекомендаційний характер і не впливають на високий фаховий рівень здійсненого історичного дослідження та можуть бути враховані дослідником у подальшій науковій роботі.

8. Загальний висновок.

Дисертація Ярослава Васильовича Стеціва «Старшини-артилеристи українських армій періоду Української революції (1917–1921): просопографічний портрет» є логічно завершеним, самостійним, науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні та має велике практичне значення. Мета дисертаційної роботи досягнута, а поставлені наукові завдання вирішені.

За обґрунтуванням вибору теми, науковою новизною, змістом, теоретичним і практичним значенням, стилем викладу матеріалу дисертація «Старшини-артилеристи українських армій періоду Української революції (1917–1921): просопографічний портрет» подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня

доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а її автор Ярослав Васильович Стеців заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України

Рівненського державного гуманітарного університету

Руслана Давидюк

